

Handtekeningenboek van de classis Steenwijk-Vollenhove

Een aanwinst voor het Gemeentearchief Kampen

door Js. Mooijweer

Op 1 maart 2001 werd op een feestelijke bijeenkomst in de Lemkerzaal van de Broederkerk te Kampen de uitgave van de oudste acta (= notulen) van de classes Deventer, Kampen en Steenwijk-Vollenhove gepresenteerd. Daarin zijn alle acta van de classes tot en met 1620 in afschrift opgenomen. De vergaderingsverslagen, die voor de huidige gebruiker in een meestal moeilijk leesbaar handschrift zijn geschreven, zijn daarmee voor een breder publiek toegankelijk gemaakt. Terecht merken de bewerkers van deze uitgave op dat de acta een waardevolle bron zijn voor de bestudering van regionale en plaatselijke geschiedenis.¹

Tijdens de presentatie van de uitgave werd door de eerste bewerkster van dit deel, J. van Gelderen, een bijzondere mededeling gedaan: bij de bewerking van de acta was een verloren gewaand boekje met de handtekeningen van de predikanten, kandidaat-predikanten en schoolmeesters in de classis Steenwijk-Vollenhove boven water gekomen.² De aanwinst werd door hem aan de archivaris van Kampen, mw. Dicky Haze, overhandigd om in het classisarchief, dat sedert 1934 in het Kamper gemeentearchief berust, te worden bewaard.

De vanaf 1601 zelfstandige classis Steenwijk-Vollenhove werd in 1816 samengevoegd met de classis Kampen en waarschijnlijk werden omstreeks 1838 de archiefstukken van de opgeheven classis naar Kampen overgebracht. Het handtekeningenboekje was daar toen niet bij. Eenzelfde soort boekje moet ook deel hebben uitgemaakt van het classisarchief van Kampen, maar dit is helaas niet bewaard gebleven, of, wellicht beter uitgedrukt: nog niet teruggevonden.³

Vanaf de eerste inschrijving in 1619 hebben in totaal 146 predikanten, 119 kandidaat-predikanten en 160 schoolmeesters hun handtekening in het boekje gezet. Van de predikanten en kandidaat-predikanten is doorgaans

wel een en ander bekend,⁴ maar van de schoolmeesters veel minder. Daarom is het belang van de vondst vooral daarin gelegen dat het het schoolmeestersbestand in een wijde regio weergeeft. Bovendien kan aan de hand van de inschrijvingen per plaats eenvoudig en snel een globaal overzicht van de opvolging van schoolmeesters worden gemaakt. Wel is het goed daarbij te beseffen dat schoolmeesters die eenmaal hun handtekening hadden gezet dat niet nogmaals over hoefden te doen als ze binnen het classisgebied van standplaats veranderden. Ook geeft het boekje een indruk van het scholenbestand in het classisgebied en van de wijzigingen die daarbinnen optraden. Maar voor het krijgen van een preciezer beeld ontkomt je er niet aan aanvullend onderzoek te doen in de acta van kerkenraden, van de classis en van de provinciale synode, in de resolutieboeken van de stad en die van andere overheden die bemoeienis hadden met de scholen. Bij onderstaande rondblik in de classis Steenwijk-Vollenhove voor wat betreft de schoolpolitiek, zullen wij met name de acta van de classis uitgebreid betrekken.⁵

Reformatie in het onderwijs

In de jaren 1618-1619 werd in Dordrecht een nationale synode van de Gereformeerde kerk in de Verenigde Nederlanden gehouden. Theologen uit binnen- én buitenland bogen zich over vijf theologische kwesties, waarover verschil van inzicht was ontstaan binnen de kerk. De uitkomst van het theologisch debat werd neergelegd in de zogenoemde Dordtse Leerregels. Van de predikanten, kandidaat-predikanten en schoolmeesters werd verlangd dat zij ook deze Leerregels onderschreven, naast de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus. Met hun handtekening bekrachtigden zij dat deze 'Formulieren van Enigheid' overeenkwamen met Gods Woord. Dat van de predikanten werd verwacht dat zij de juiste leer aanhingen en verkondigden, sprak voor zich.

Met de vaststelling van de Dordtse leerregels was de tijd voorbij dat binnen de kerk verschillende opvattingen over het gereformeerde geloof werden getolereerd. In de rust van de wapenstilstand met Spanje - het Twaalfjarig Bestand 1609-1621 - was de geloofstegenstelling tussen de 'rekkelijken' (remonstranten) en de 'preciezen' (contra-remonstranten) bijna ontaard in een burgeroorlog. Maar met de dwingende aanwezigheid van prins Maurits aan de zijde van de preciezen was de mond van de rekkelijken gesnoerd.

Om ervoor te zorgen dat de jeugd in de juiste leer werd onderwezen, werd van de schoolmeesters geëist dat ook zij de leerstukken van de kerk onderschreven. Dat van kerkelijke zijde een dergelijke verklaring van de schoolmeesters kon worden afgedwongen, is niet zo vreemd als we bedenken dat zij door de raad van de plaatselijke kerk werden benoemd, dat wil zeggen in zoverre het aanstellingen op het platteland betrof. In de steden werden de schoolmeesters in beginsel door het stadsbestuur aangesteld. In het gebied van de classis Steenwijk-Vollenhove, het Land van Vollenhove, waren maar twee 'echte' steden: Steenwijk en Vollenhove, zodat de meeste benoemingen van schoolmeesters daar van kerkenraden afkwamen. De drost van Vollenhove had daarbij echter een flinke vinger in de pap. Niet eerder dan nadat hij zijn goedkeuring had gegeven, kon de schoolmeester met het lesgeven beginnen.

De classis Steenwijk-Vollenhove

De Reformatie was in het Land van Vollenhove betrekkelijk vroeg doorgedrongen en het calvinisme had er zelfs in kleine plaatsen vaste voet aan de grond gekregen. Toch maakte men er geen al te grote haast mee de schoolmeesters aan te spreken op hun geloof, zeker niet als ze hun vak goed verstonden en zolang niet mensen van onverdachte geloofsopvattingen konden worden aangetrokken om hun plaatsen in te nemen. In sommige delen van het drostambt, vooral in Steenwijkerwold, bleef de bevolking hardnekkig vasthouden aan het oude geloof. De schoolmeesters van de dorpen kwamen meestal uit de eigen bevolking voort en het spreekt vanzelf dat zij de eeuwenoude zeden en de oude geloofstradities niet zomaar van zich af konden schudden. De neiging om strenger op te treden tegen resten van het oude geloof groeide, naarmate de leer van de kerk nadrukkelijker in woord en geschrift werd verkondigd en vastgelegd.

Het is overigens niet zo, dat in de classis Steenwijk-Vollenhove pas na het aflopen van de synode van Dordrecht aan schoolmeesters werd gevraagd de leer van de kerk te onderschrijven. Al in de eerste classisvergadering van 30 sept. 1601, zo kan nu ook blijken uit de gedrukte tekst van de acta, werden de schoolmeesters opgeroepen de belijdenisgeschriften van de kerk te ondertekenen onder dreiging van ontzetting uit hun ambt.⁶ De classis stelde zich daarbij niet onredelijk op; de kerk bevond zich immers nog in de fase van opbouw. Zo werd Johannes ten Water te Vollenhove, om zijn vasthouden aan de 'pauzelicke' religie, door de classis onbekwaam geacht de kinderen te onderwijzen en werd hij aan de drost voorgedragen voor ontslag.⁷

De lankmoedigheid die in het Overijsselse over het algemeen was betracht als het ging om persoonlijke geloofsovertuigingen verdween geheel in de jaren twintig, mede onder zware druk van buitenaf.⁸ Wel kreeg de 'Duitse' schoolmeester van Steenwijk, die ongefundeerd en onervaren in de leer was bevonden, gelegenheid zich te oefenen in het geloof.⁹ Maar in 1627 stelde de classis onomwonden vast dat een schoolmeester lidmaat van de gereformeerde kerk moest zijn.¹⁰

De plaatselijke predikant speelde zowel bij de aanstelling als bij het ontslag van een schoolmeester een grote rol. Zijn voorspraak bij de classis was meestal doorslaggevend. Het was zelfs zo dat zonder zijn medeweten, geen schoolmeester kon worden benoemd of ontslagen.¹¹ Maar nog belangrijker was de medewerking van de drost - en in latere tijd ook van de synode - of het nu ging om een verzoek om aanstelling of ontslag van een schoolmeester, het oprichten van een school, het uitvoeren van herstelwerkzaamheden en verbouwingen aan het schoolgebouw of het beschikbaar stellen of verhogen van het schoolmeestertractement. De classis vaardigde in dergelijke gevallen gedeputeerden naar de drost af, en later ook naar de synode, om ze ingewilligd te zien. Als het zaken betrof waar Ridderschap en Steden, het provinciaal bestuur, aan te pas moesten komen - dat was als er geld mee gemoeid was - was het zaak zich van de steun van de drost te verzekeren. Met de autoriteit en het gewicht van zijn persoon slaagde hij er doorgaans wel in om dit bestuurslichaam voor de zaak te winnen.

De taakopvatting van de classis

Bewaking van de rechtzinnigheid en kwaliteit van het onderwijs rekende de classis tot haar voornaamste taken. Oprichting van bijscholen - in de ogen van de classis vaak gepraktiseerd door lieden van kwestieuze levenswandel - werd zoveel mogelijk ontmoedigd, al was het alleen maar om concurrentie met de 'goedgekeurde' of publieke scholen tegen te gaan. Over het lesprogramma, lesmaterialen en leerboeken worden we door de acta nauwelijks of niet geïnformeerd. Op de zogenoemde Duitse scholen, dat wil zeggen de scholen waar uitsluitend in de volkstaal werd onderwezen en die tot op zekere hoogte vergelijkbaar zijn met de basisschool van vandaag, zal de leerlingen niet veel meer zijn bijgebracht dan de beginselen van lezen, rekenen en schrijven. Het lesprogramma van de Latijnse scholen stond op een hoger peil - je zou ze met enige fantasie mogen vergelijken met het hedendaags voortgezet onderwijs - maar in het gebied van de classis waren dergelijke scholen alleen te vinden in de steden Steenwijk en

Vollenhove. De greep van de classis, de synode, de drost en de provincie daarop was beduidend kleiner dan op de plattelandsscholen. Heel bijzonder was het als een schoolmeester, zoals Deutelius in Kuinre, zijn eigen lesmateriaal en leermethodes met steun van de classis in druk kon laten verschijnen.¹²

Er was de classis en de plaatselijke kerken veel aan gelegen zoveel mogelijk kinderen de lessen van de schoolmeesters te laten volgen. Als onderwijzers van de catechismus zorgden ze ervoor dat de jonge generatie met de gereformeerde leer vertrouwd raakte. Ze droegen daarmee belangrijk bij aan het doorzetten en beklijven van de Reformatie. De ijver om de kinderen de beginselen van de gereformeerde leer bij te brengen ging zo ver dat in de aanstellingsvoorwaarden van schoolmeesters meestal de bepaling was opgenomen dat zij de arme kinderen gratis onderwijs moesten geven. Leerplicht bestond uiteraard niet, maar de druk om de kinderen naar school te sturen was behoorlijk groot. Door de provinciale synode werden de staten van Overijssel aangezet te bevorderen dat zoveel mogelijk kinderen de school bezochten. Maar de provincie gaf herhaaldelijk aan dat dat geen haalbare kaart was. Lang niet alle ouders zagen immers het nut van onderwijs voor hun kinderen in. Op het platteland vond men al gauw dat de kinderen zich op het land nuttiger konden maken dan in het schoollokaal. 's Zomers werd in veel dorpen dan ook geen les gegeven, alhoewel de synode het provinciaal bestuur zover had gekregen het plattelandsonderwijs in de zomer verplicht te stellen. Om het van de school weghouden van kinderen tegen te gaan moest voor de verzuimde dagen toch schoolgeld worden betaald.¹³ Dit waren dwangmaatregelen die tegen een leerplicht aanschuurden. In 1751 wilde de classis zelfs nog verder gaan door Ridderschap en Steden te verzoeken de schoolmeesters te gelasten een lijst te maken van alle kinderen van 8 tot 12 jaar met de bedoeling daar schoolgeld van te vorderen, ongeacht de vraag of ze de school bezochten of niet.¹⁴

Aan de andere kant waren er ook ouders die het belang van goed onderwijs wel degelijk inzagen, maar meenden dat zulks niet van de gereformeerde scholen viel te verwachten. Zij stuurden hun kinderen bewust naar andere scholen. Vooral de Jezuïetenscholen in het buitenland oefenden een grote aantrekkingskracht uit op degenen die nog aarzelden met de Reformatie mee te gaan of die pertinent aan het geloof van de moederkerk van Rome wilden vasthouden. In het Land van Vollenhove speelde dit het meeste in Steenwijkerwold. De classis werd niet moe de drost aan te sporen op te tre-

den tegen ouders die hun kinderen naar ‘scholen van de vijanden van het geloof’ stuurden.

De rol van de schoolmeester

De plaatselijke predikant en schoolmeester onderhielden uit hoofde van hun ambt en functie nauw contact met elkaar doordat de schoolmeestersplaats vrijwel altijd gekoppeld was aan het voorzangersambt, en sinds 1610 ook aan het kostersambt (en vaak ook dat van doodgraver en klokkenluider). Zoals de dominee de gemeente voorging in de dienst van woord en gebed, zo ging de schoolmeester de gemeente voor in de zang van de psalmen. Een sollicitant-schoolmeester zal daarom behalve op zijn kennis en vaardigheden als onderwijzer vast ook zijn getest op zijn vermogen de gemeente voor te zingen. Een welluidende stem bewees trouwens niet alleen dienst in het kerkgebouw, maar ook, en misschien zelfs meer, in het klaslokaal.

De predikant en de schoolmeester vormden dus in zekere zin een twee-eenheid. Voor de meeste dorpelingen waren zij beiden de leraren die hun de elementaire geestelijke en wereldlijke kennis bijbrachten. Hun christelijke levenswandel was een voorbeeld voor de gemeente. Veel misstappen kon de schoolmeester zich daarom niet permitteren. Toen aan het licht kwam dat de schoolmeester van Wanneperveen, Abraham Hendriks, het bed had gedeeld met een vrouw, van wie de man met wie ze in ondertrouw was zich in Oost-Indië bevond, was het de predikant die deze ‘seer ergerlicke sonde’ bij de classis aangaf. De schoolmeester werd ter verantwoording geroepen. Hij ontkende niets en werd op staande voet ontslagen, maar zou drie jaar later op voorspraak van de kerkenraad en na het schrijven van een schuldbekentenis en belofte van beterschap weer in dienst worden genomen.¹⁵ Toch kreeg de classis het later opnieuw met hem te stellen, toen bleek dat hij zich had ingelaten met ‘pachterijen’ en betrokken was bij vechtpartijen. Dit kon niet worden toegelaten, want hij verschaftte met dit gedrag de bevolking een excuus om hun kinderen niet langer onder zijn gehoor te brengen. De classis gaf hem te verstaan zich in het vervolg van pachterijen te onthouden en zijn leven te beteren of anders zijn baan te verliezen.¹⁶

De strenge houding van de classis had te maken met de bewaking van de onpartijdigheid van schoolmeesters die noodzakelijk was voor een goede beroepsuitoefening. Om dezelfde reden was het de schoolmeesters verboden een herberg uit te baten of een tapperij te houden, vooral ook omdat

dit voor henzelf het bijwonen van kerkdiensten in de weg stond.¹⁷ Al te werelds of modieus gedrag kon ook niet worden getolereerd. Om geen aanstoot te geven werd er bij de schoolmeesters, evengoed als bij de predikanten, op aangedrongen hun lange haren te laten afknippen toen lange 'haren' in de mode kwamen.¹⁸ Kortom, kerk en school waren gedurende het Ancien Régime met elkaar verknoopt. Die verknooptheid trad ook bij andere gelegenheden aan de dag. Zo mochten de classicale maaltijden vanaf zeker moment alleen bij de predikant, bij een ouderling of bij de schoolmeester aan huis worden gehouden.¹⁹

Het stichten van scholen

In Steenwijk-Vollenhove blijken vanaf het begin van de 18de eeuw nogal wat rekesten binnen te komen om een school te mogen stichten. Meestal stond de classis niet onwelwillend tegenover zo'n verzoek en zegde ze toe haar gedeputeerden daarvoor een lans te laten breken bij de drost, provinciale synode of overheid. Indachtig haar geloofsijver zal de classis het liefste hebben gezien dat de stichting van een nieuwe school geen strobreed in de weg werd gelegd, ware het niet dat zorg gedragen moest worden voor de financiering ervan. Plaatselijke kerken waren veelal niet in staat de benodigde schoolmeesterstractementen op te brengen. Dat betekende in veel gevallen dat het provinciaal bestuur bewerkt moest worden om het tractement betaalbaar te stellen uit een van de provinciale kassen. De grootste hobbel voor uitbreiding van het aantal scholen lag derhalve niet zozeer bij de classis als wel bij het provinciaal bestuur.

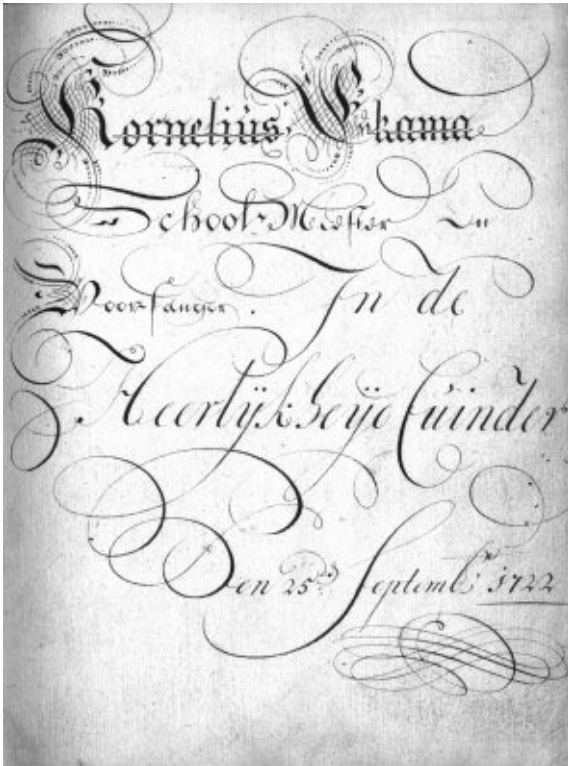
Het eerste verzoek dat bij de classis binnenkwam om een school te mogen beginnen werd gedaan ten behoeve van de buurschap Kuinderdijk en Baarlo en dateert uit 1688.²⁰ Het verzoek zou in dit geval niet worden gehonoreerd omdat men vond dat de kinderen best naar de school in Blokzijl konden gaan.²¹ Achtereenvolgens werden verzoeken gedaan om een school te mogen oprichten voor de inwoners van de Vrijstraat en Kalenberg (23 à 24 woningen), verzocht in 1690 en toegestaan in 1710²²; voor de heerlijkheid De Eze, verzocht in 1711, maar klaarblijkelijk afgewezen²³; voor Dwarsgracht en Jonen (14 huizen), verzocht in 1739 en toegestaan in 1740²⁴; voor de buurschap Onna, verzocht in 1742 en hoogstwaarschijnlijk afgewezen²⁵, en tenslotte voor Ossenzijl (19 huizen), eveneens verzocht in 1742 en toegestaan in 1753.²⁶ Buitengewoon aardig is het om te zien dat veel van deze verzoeken verband houden met de verplaatsing van de verveningsactiviteiten in het Land van Vollenhove, waarbij in betrekkelijk korte tijd dorpen van

turfgravers en veenbazen verzezen, ver van de bewoonde wereld en de bestaande scholen.

Veel lastiger dan de stichting van scholen is het om aan de hand van de inschrijvingen sluiting van scholen te achterhalen. Het abrupt eindigen van inschrijvingen van schoolmeesters voor bepaalde standplaatsen doet vermoeden dat ze zijn opgeheven. Onderzoek in de acta van de classis geeft op dit punt geen uitsluitsel, aangezien verzoeken om sluiting van scholen niet werden gedaan. Zo treffen we in het boekje voor Beulake de laatste inschrijving aan in 1772. We weten hier zeker dat de schoolmeestersplaats verloren ging, want Beulake moest hals over kop worden ontruimd bij de stormvloed van 1775 en 1776 en verdronk uiteindelijk in het Beulakerwiede. Er komen in het boekje meer standplaatsen voor waar de inschrijvingen al rond het midden van de 18de eeuw stoppen: Blokzijl, Giethoorn, Oldemarkt, Sint Janskamp en nog meer. Het is beslist onjuist om voor al die plaatsen de verklaring te zoeken in ontvolking. Voor elke plaats kunnen specifieke redenen het beëindigen van inschrijvingen hebben veroorzaakt. Het is natuurlijk de kunst om die op te sporen. Overigens kan nooit worden uitgesloten dat schoolmeesters simpelweg verzuimd hebben hun handtekening te zetten, want het was niet vanzelfsprekend dat zij meteen bij hun benoeming het handtekeningenboekje aangereikt kregen of in de classisvergadering werden uitgenodigd om de kerkorde te ondertekenen. Vanaf 1636 gebeurde het regelmatig dat nu eens hier, dan weer daar een schoolmeester eraan herinnerd moest worden dit alsnog te doen of dat de classis zichzelf eraan moest herinneren de hand te houden aan de ondertekening.

Het lijkt erop dat de classis de verplichting om te tekenen aan het begin van de 18de eeuw met hernieuwd elan wilde gaan praktiseren. Men stelde toen namelijk voor om het boekje voortaan mee te nemen bij de visitatie van een kerk en het de schoolmeester dan voor te leggen.²⁷ Nieuwe theologische geschillen zullen hier mede debet aan zijn geweest. Niettemin blijkt bij vergelijking van de namen van schoolmeesters die in de acta voorkomen met die in het boekje dat daarin veel namen ontbreken. Zo'n vaart liep het dus niet met het naleven van de verplichting de kerkorde te ondertekenen. Tjebbe de Jongh, schoolmeester van Jonen en Dwarsgracht, zette rond 1796 als laatste zijn handtekening in het boekje. Twintig jaar later hield de classis Steenwijk-Vollenhove op te bestaan en keerde zij terug in de classis, waaruit ze een kleine twee eeuwen eerder was voortgekomen: Kampen.

We hebben er met het onverwacht weer opgedoken handtekeningenboekje een prachtige bron voor onderzoek naar schoolmeesters in Overijssel bijgekregen. De bron is uniek, want soortgelijke boekjes zijn in de andere classisarchieven in Overijssel niet bewaard gebleven, maar ze zal het meeste nut kunnen bewijzen als ze niet opzichzelf, maar in samenhang met andere bronnen wordt onderzocht.

Noten

1. *Classicale Acta 1573-1620*, VI, Provinciale Synode Overijssel. *Classis Deventer 1601-1620*. *Classis Kampen 1596-1601 en 1618-1620*. *Classis Steenwijk/Vollenhove 1601-1620*, J. van Gelderen en C. Ravensbergen (Eds.), met medewerking van J. van den Berg. Rijks Geschiedkundige Publicatiën uitgegeven door het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Kleine Serie 90 (Den Haag 2000), IX. Geciteerd als: *Classicale Acta*, VI.
2. *Oordeel des Synodi Nationalis der Gereformeerde Kercken van de Vereenichde Nederlanden, ghehouden binnen Dordrecht [...] 1618 en 1619 [...] over de bekende Vijf Hooft-stucken der Leere [...]*, met

- ondertekening door predikanten en schoolmeesters, 1619-ca 1795. Het ondertekeningsformulier voor de schoolmeesters is, anders dan dat van de predikanten, niet gedrukt maar met de hand ingeschreven.
3. A.w., XLV-XLVI. De stukken zijn beschreven in: J. Don, *De archieven der gemeente Kampen*, III, *Het Nieuw-Archief* (Kampen 1971), 168, Acta der vergaderingen van de classis (1598-1816), 7 delen, inv.nrs. 157-163 (Voortaan geciteerd als: Acta). Een classis wordt gevormd door de kerkelijke gemeenten die in een gebied een kerkelijk verband vormen.
 4. F.A. van Lieburg, *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816*. Deel 1 : predikanten; deel 2 : gemeenten (Dordrecht 1996).
 5. Geraadpleegd werden voorts: Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, Index op de resoluties van Ridderschap en Steden van Overijssel, kopie-exemplaar, aanwezig in de studiezaal; idem, bibliotheek A6195, *Ordre en reglement voor de scholen ten plattenlande in de provincie van Overijssel* (Zwolle 1666); idem, bibliotheek A6202, *Schoolordre om in de provincie van Overijssel in alle scholen ten plattenlande geobserveert te worden* (Kampen 1706).
 6. *Classicale Acta*, VI, 145-146, art. 5. Via een uitgebreid register kan men in dit deel alle bemoeienissen van de classis met de scholen en de schoolmeesters opzoeken in de periode tot 1620.
 7. *Classicale Acta*, VI, 151, 153-155.
 8. A.J. Mensema, Js. Mooijweer en J. Streng, *De Ridderschap van Overijssel. Le Métier du Noble* (Zwolle 2000), 27.
 9. *Classicale Acta*, VI, 203.
 10. Acta 21 mei 1627.
 11. Acta 9 juli 1623, 18-19 juni 1633 en 20-21 mei 1646.
 12. Acta 30-31 maart 1687 en 14 mei 1688.
 13. Acta 30 april-1 mei 1639 en 5 juni 1639.
 14. Acta 15-16 mei 1752.
 15. Acta 3-4 april 1638 en 15-17 juni 1640.
 16. Acta 2 juni 1642.
 17. Acta 2 juni 1642 en 30 aug. 1649.
 18. Acta 30 april 1644.
 19. Acta 23 maart 1636.
 20. Acta 14 mei 1688 e.v.
 21. Acta 19 april 1693.
 22. Acta 11 juni 1690 e.v.
 23. Acta 8-9 april 1711 e.v.
 24. Acta 4 mei 1739 e.v. en 23 mei 1740.
 25. Acta 23-24 april 1742 e.v.
 26. Acta 23-24 april 1742 en 4 mei 1753.
 27. Acta 3 aug. 1705.